

De raaf en de Ravenwerkgroep Nederland

De Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN) afdeling Het Gooi/Utrecht is al vele jaren actief met de inventarisatie van roofvogels en het verzamelen van allerlei (basale) parameters. Hiermee levert zij, in samenwerking met SOVON Vogelonderzoek Nederland en het Vogeltrek station/NIOO, een bijdrage aan de kennis en inzichten in deze kwetsbare groep vogels die een uitstekende graadmeter zijn van onze leefomgeving en de veranderingen die daarin plaatsvinden.

In 2008 is besloten om ook actief gegevens te verzamelen van de raaf. Binnen de afdeling 't Gooi/Utrecht van de WRN werd een ravenwerkgroep opgericht. Deze vormde het begin van wat vanaf 2013 de Ravenwerkgroep Nederland is gaan heten.

De raaf is in de jaren twintig van de vorige eeuw in Nederland en op meerdere plaatsen in West-Europa door vervolging verdwenen. In Nederland is dankzij een actief herintroductie- en fokprogramma, wat in de jaren zestig gestart is, vanaf 1980 weer een lichte populatiegroei te zien in Nederland. Nu, na stabilisatie eind jaren 90 begin jaren 2000 op een 90-tal (bekende) broedparen, groeit deze populatie momenteel geleidelijk met 5% per jaar. De huidige populatie wordt geschat op 125-140 broedparen en nog zo'n 100 paren die nog niet tot broeden zijn overgegaan. Daarbij komen dan nog 400-600 jonge exemplaren, zogenaamde 'zwervers', die in groepen met elkaar leven. Maar de raaf is nog steeds kwetsbaar en een vogel die op de Rode Lijst voorkomt.

In de tijd heeft er een verspreiding vanuit de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug (kernegebieden na herintroductie) naar Drenthe, Overijssel en de IJsselmeerpolders/Flevoland plaatsgevonden. Ook worden in andere regio's zoals Limburg en Noord-Brabant steeds meer waarnemingen en broedgevallen van raven gemeld. In 2019 waren er de eerste twee succesvolle broedgevallen in Zeeland. In 2020 werd in de buurt van het Lauwersmeer succesvol gebroed en zijn er territoria tegen de Duitse grens aan vastgesteld. Vanaf 2021 komt de raaf in alle provincies van Nederland voor.

De Ravenwerkgroep Nederland wil door actief data te verzamelen van de raaf in Nederland, vaststellen of deze verschuiving doorzet, wat de oorzaken zijn, welke invloeden een rol spelen, of de raaf als standvogel gaat toenemen etc.

Doelstellingen Ravenwerkgroep Nederland

Raven staan, evenals roofvogels, aan de top van de voedselpiramide. Daardoor krijgen ze alles wat op lagere trofische niveaus gebeurt in geaccumuleerde vorm voor hun kiezen. Effecten hiervan kunnen door onderzoek vastgelegd worden. Daarnaast zijn zaken als klimaat, weer, veranderingen in habitat, voedselaanbod, nestelgelegenheid, mate van menselijke aanwezigheid, allemaal via onderzoek aan raven te meten.

We richten ons onderzoek op het verzamelen van basale parameters waarmee het lokale en landelijke reilen en zeilen van raven goed kan worden gevolgd. Daarmee willen we als Ravenwerkgroep Nederland bereiken:

1. Het tegengaan van ravenvervolging en verstoring van ravennesten.
2. Het geven van voorlichting over raven en hun plaats en functie in de natuur.
 - aan terreineigenaren en -beheerders waarmee input wordt gegeven waardoor onderhoud van hun terreinen nog beter op de raaf gericht kan worden.
 - aan vrijwilligers en publiek waarmee kennis en begrip voor deze soort wordt verhoogd en draagvlak voor uitbreiding van monitoring van de raaf in Nederland wordt gerealiseerd.
3. Het verrichten van onderzoek met als doel inzicht te krijgen in de ecologie van de raven.
 - 3.1 Het inventariseren en monitoren van (broedparen) raven in Nederland.
 - 3.2 Het lokaliseren van hun nesten en het volgen van het broedproces en vaststellen van het broedsucces.
 - 3.3 Door middel van het wegen, meten en ringen van de jongen inzicht verkrijgen in de conditie, overlevingskansen en verspreiding van jongen na het uitvliegen. Een meting van de jongen in de nestfase geeft inzicht in het broedsucces in die fase en in de conditie van de jongen op dat moment. De metingen maken het mogelijk de groei van de jongen en de verliezen in de jongenfase in beeld te brengen.
 - 3.4 Het verrichten van voedselonderzoek met als doel relaties tussen voedselaanbod en broedsucces vast te stellen.
 - 3.5 Door middel van observaties verkrijgen van inzicht in de vraag of er bij raven sprake is van aanleren van nieuwe gedragingen van oudervogels aan hun jongen.
 - 3.6 samenwerking met beheerders van natuurgebieden in Nederland door het delen van bevindingen en het geven van adviezen voor beheer en beleid teneinde een nog betere bescherming van de raaf te bereiken.
 - 3.7 Door het (kleur)ringen van jonge raven op langere termijn inzicht in verspreiding en overleving van de raaf in Nederland en de relatie tussen diverse gebieden. Inzicht in omstandigheden die maken dat raven zich ergens vestigen.

Activiteiten en onderzoek

Monitoren en (kleur)ringen

In 2008 is gestart met monitoring en ringen van de raaf. Uiteraard wordt bij het monitoren omzichtig te werk gegaan om verstoring te voorkomen. De raaf is hiervoor erg gevoelig tijdens de eifase. Daarom wordt de observatie in die fase beperkt en enkel op afstand uitgevoerd. Pas wanneer duidelijk is uit het gedrag van de oudervogels dat de jongen uit het ei gekomen zijn, wordt er een éénmalige meting bij de jongen uitgevoerd (idealiter als de jongen tussen de 28-35 dagen oud zijn) en worden ze geringd.

Een effect van het ringen is dat o.a. inzicht wordt verkregen in de verspreiding (dispersie) van de raaf. Mede vanwege interesse in de verspreiding is in 2013 de Ravenwerkgroep gestart met een kleurringproject voor raven in Nederland. Daarmee heeft de Ravenwerkgroep Nederland het initiatief genomen om als landelijk onderzoek- en monitor groep te gaan functioneren. Uiteraard zijn er warme banden en uitwisseling van data met SOVON, Vogeltrekstation/NIOO en regionaal werkende Vogelwerkgroepen. Al in het beginjaar bleek het succes. Boven de Westbroekse Zodden werd een gekleurde raaf gefotografeerd. Maar nog beter was de foto van een groep jonge raven op een karkas van een damhert op de Veluwe in de buurt van Otterloo waar de kleuring van een van de raven goed te zien en af te lezen was. Deze is gefotografeerd (zie toegevoegde foto). Het bleek een jong te zijn van een nest wat in het Hoekelumse Bos te Bennekom was geringsd het jaar daarvoor. Sindsdien worden elk jaar waarnemingen van gekleurde raven gedaan en op gezette tijden gefotografeerd waarbij soms ook de kleuring af te lezen is. In 2018 zijn initiatieven genomen om te observeren bij pleisterplaatsen van raven. Oa de vuilstort in Barneveld en op de Veluwe. Dit levert regelmatig diverse terugmeldingen op. Het blijkt dat raven uit verschillende delen van het land op deze plekken komen foerageren en/of rusten.

Bekend is ook dat jonge raven veelal elkaars gezelschap opzoeken. De roestplekken op de Veluwe zijn zo'n voorbeeld. De gekleurde raven in Nederland zijn relatief jong. Immers pas sinds 2013 wordt met kleurringen gewerkt. Een analyse eind 2020 laat zien dat in de periode van het kleurringen van raven (2013-2020) er ruim 3x zoveel terugmeldingen hebben plaatsgevonden in vergelijking met de periode daarvoor toen alleen met metalen ringen geringsd werd. Deze periode loopt van 1913-2013 (GRIEL database; gegevens ringen van vogels). In 2022 is het aantal terugmeldingen al opgelopen tot 6x het aantal wat in de periode 1913-2013 werd gezien !! Ongeveer 1 op de 3 van de gekleurde vogels wordt teruggemeld. Zie ook bijlage "Kleurringproject Raven" bij deze brief.

Geslachtsonderzoek

Vanaf 2020 is gestart met een geslachtsonderzoek bij jonge raven. Het doel is om met veermateriaal van jonge raven, na DNA isolatie, het geslacht te bepalen met de zogenaamde PCR techniek. Daarmee wordt inzicht verkregen in de man-vrouw verhouding in ravennesten. Ook worden de uitkomsten gekoppeld aan de biometrie die van de jonge raven wordt genomen. De hypothese is dat er een bepaalde correlatie gevonden wordt tussen het geslacht en de biometrie. Daarmee zou in de toekomst het geslacht adhv bepaalde biometriewaarden bepaald kunnen worden.

Als gekleurde raven als onderdeel van een broedpaar worden gezien kan -nu al bij 10 bekende paartjes- dat in de toekomst betekenen dat bekend is of het om een man of vrouw gaat. Door monitoring van een dergelijk paar is het mogelijk om bepaald gedrag toe te schrijven naar de man of vrouw van het koppel. Bijvoorbeeld nestbouw, broeden, voedselverzameling en -aanvoeren.

Zenderonderzoek

In 2021 is gestart met een zenderproject van raven i.s.m. St. ARK Natuurontwikkeling, Sovon en de WUR . Dit project is gekoppeld aan het wolvenproject in Nederland.

Titel van het onderzoeksproject is "Onderzoek naar het terreingebruik van juveniele en sub-

adulte raven en naar het lokaliseren van wolvenprooien door raven (*Corvus corax*) op de Veluwe". Door nest-jonge raven van GPS-loggers te voorzien wordt onderzocht:

1. raven reageren op de beschikbaarheid van wolvenprooien op de Veluwe en zijn deze via activiteitspatronen (verkregen door GPS-loggers) te lokaliseren?
Is de wolf een aasleverancier?
2. hoe is de verspreiding van en waar verblijven juveniele en sub-adulte raven in Nederland? Daarbij wordt terreingebruik, foerageergebieden, vliegroutes, interactie tussen populaties etc nagegaan

Sinds de start van het project zijn 15 nest-jonge raven gezenderd. Daarvan zijn er 7 nog actief. Predatie en uitval van de zender zijn oorzaken van het niet meer actief zijn van de overige 8.

Toestemming om te monitoren en onderzoek te doen

In de gebieden die uw organisatie beheert zijn raven waargenomen en/of nesten vastgesteld. Met dit schrijven willen wij u vragen voor toestemming om onze hierboven genoemde inventarisatie- en onderzoekactiviteiten te mogen uitvoeren. Uiteraard stellen wij u op de hoogte van onze activiteiten en informeren u over de resultaten aan het eind van elk jaar.

Wij stellen het op prijs als u uw akkoord zou willen mailen aan ondergetekende aan het onder deze brief vermelde e-mail adres.

Bij voorbaat onze hartelijke dank en we verheugen ons op een vruchtbare, prettige samenwerking. Uiteindelijk met ons beider doel de raaf beter te begrijpen en een (nog) leefbaarder omgeving voor deze prachtige vogel te realiseren.

Met vriendelijke groet,

Namens de Ravenwerkgroep Nederland
Hans de Vos Burchart, voorzitter
e-mail: ravenwerkgroep@ziggo.nl
telnr. :030- 229 43 61
mobiel: 06- 237 90 349
Middellaan 3
3721 PG Bilthoven

Foto: Wim Weenink

Geringde raaf 2013 (Hoekelumse Bos-Bennekom) gefotografeerd Otterloo januari 2014

Foto: Gert-Jan Buijs

Kleurringen (13 mm) gebruikt voor de raaf in Nedrland

Kleurringproject Raven; start 2013

stand van zaken t/m 2022

Hans de Vos Burchart

Vanuit GRIEL, de vogelringdatabase, is bekend dat over periode 1913-2013 er in totaal 429 raven zijn geringd met alleen metalen ringen. Daarvan zijn er 48 (meestal dode; 45 in Nederland en 3 in buitenland) individuen teruggemeld die in Nederland geringd waren. Dat geeft een terugmeldingspercentage van: 11,2% (48/429).

In 2013 is het kleurringen van raven gestart. Door het actief contacten leggen met andere regio's en ringers worden elk jaar meer kleurringen aangelegd (zie figuur). In de periode 2008-2022 zijn er in totaal 1358 jonge raven vastgesteld op de bij ons bekende en gevolgde nestlocaties (n= 617). Daarvan zijn er 522 geringd met kleur- en metalen ring, 123 met alleen metalen ring en zijn er 713 raven niet geringd.

Vanaf 2008 zijn er 522 raven met kleurringen geringd (icm metalen ring).

In totaal zijn er in de periode van 2013 tot nu (= kleurringproject) 371 terugmeldingen binnengekomen van gekleurringde raven (zie tabel). Een zeer forse toename t.o.v. 2021 (toen 175). Dit heeft te maken met actief terugmelden van plekken waar veel raven samenkomen zoals bij de vuilstort in Barneveld.

In 2022 een terugmeldingspercentage van 71% (371/522), ruim zes keer zoveel als in vergelijking met de periode (een eeuw!!) met alleen metalen ringen. Dit zijn voor het overgrote deel terugmeldingen van nog levende vogels. Hiervan zijn er 164 unieke terugmeldingen (164 verschillende exemplaren).

Dit is 31% (was 24% t/m 2021) van het **totaal** gekleurringde raven (n=522). En 44% (was 63% t/m 2021) van het aantal kleurring terugmeldingen (n=371). Het stevig dalen van dit laatste percentage toont aan dat vaak dezelfde gekleurringde raven worden teruggemeld (b.v. 5x teruggemeld = 1x unieke terugmelding).

Het ringen met kleurringen heeft dus zeker effect op het aantal terugmeldingen. Ongeveer een op de 3 van de gekleurringde vogels wordt teruggemeld!

Het totaal aantal van alle gekleurringde raven > 2 kj die worden die in de periode 2008-2022 worden teruggemeld 31% (n=114). Dat is gelijk aan de periode t/m 2021. Verwacht zou worden dat - omdat steeds langer gekleurringd wordt, nu 10 jaar - het percentage raven >2kj die worden teruggemeld zou toenemen. Echter, op de plaatsen waar veel waarnemingen worden gedaan komen vooral jonge vogels < 2 kj foerageren of zoeken elkaar op ('jongeren-soozen'). De vuilstort van Barneveld is zo'n plek.

257 (69%) van de teruggemelde gekleurringde raven zijn dus </= 2kj, dus echte juvenielen.

Als we naar de de unieke terugmeldingen kijken (n=164), dan zijn er n=53 (32%) > 2 kj en n= 111 ((68%) </= 2 kj.

Het kleurringproject loopt nu tien jaar. Het aantal gekleurringde raven en ook het aantal terugmeldingen neemt toe. Het zijn vooral jongere raven, die veel zwerven, die worden

teruggemeld. Vooral jonge raven zoeken elkaar op en verzamelen op gemeenschappelijke foerageerplaatsen (vuilstort, wildval plekken, boerderijen).

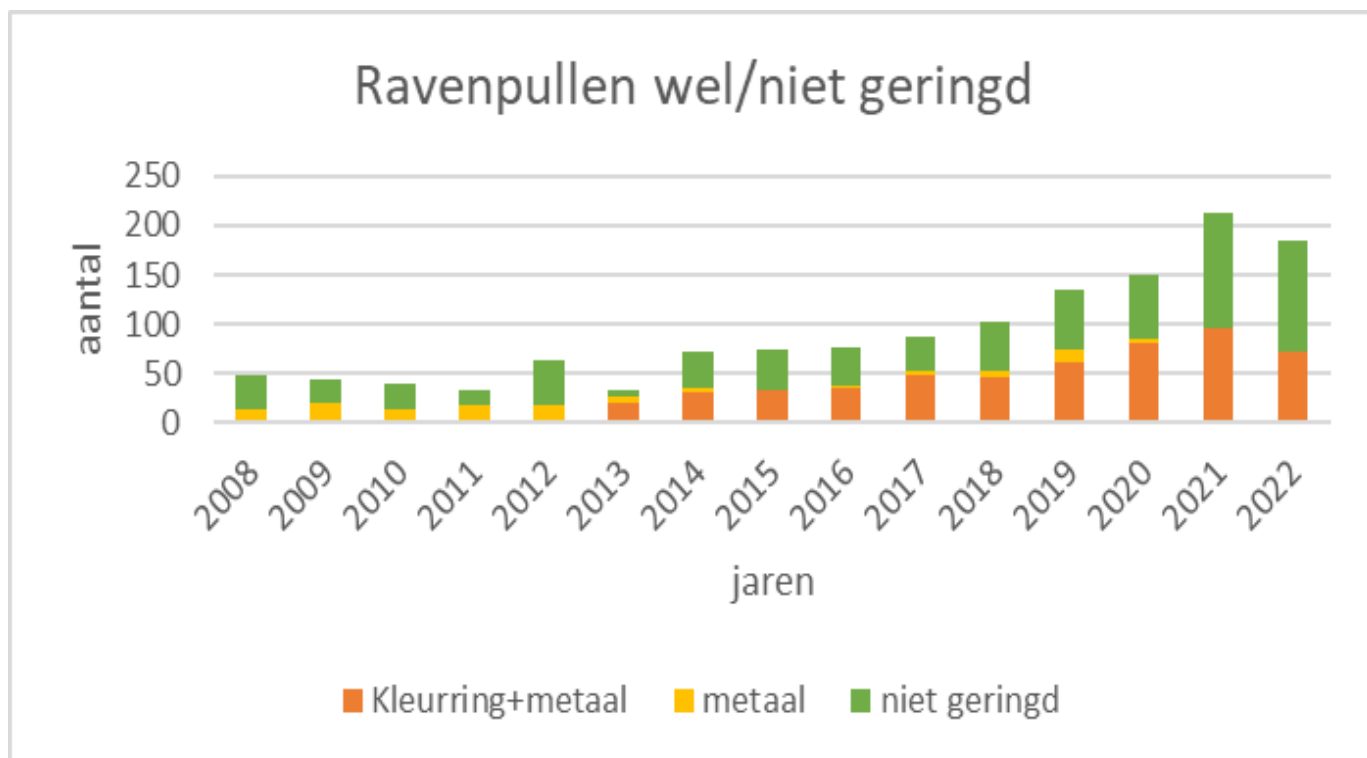
Tot op heden is 13 maal een gekleurringde raaf in een broedend paar waargenomen. In 7 gevallen kon de kleurring worden afgelezen. In het Amsterdamse Bos in 2019; de ge(kleur)ringde ouder (E34) is afkomstig uit het Spanderswoud Hilversum en daar ge(kleur)ringd in 2017 en dus 2 jaar (3^e kj) oud toen dit werd waargenomen.

Een tweede betrof een nest in Schoonloo (Dr) in 2019. De ge(kleur)ringde ouder (C94) is afkomstig uit Nijeberkoop (Fr) 2017 en ook 2 jaar oud ten tijde van de waarneming. Beide paren hadden een succesvol broedsel.

In Gees (Dr) werd in 2021 een gekleurringde raaf (F19) in het koppel aangetroffen en deze was afkomstig uit de Loonse en Drunense Duinen, 160 km vanaf de waarnemings-/broedplek! Deze raaf is in 2018 daar geboren en geringd en in 2021 dus 3 jaar oud. Het broedsel is in de jongenfase mislukt.

Dit jaar (2022) werd de gekleurringde raaf C28 in een succesvol broedpaar bij Otterlo aangetroffen. Deze raaf is in 2015 geringd bij Bennekom en dus 8 kj oud.

Deze waarnemingen zijn een bevestiging dat gekleurringde ouders in een biotoop in toenemende mate worden waargenomen. Maar het laat ook zien dat jonge vogels (rondom 2 jaar oud) al een broedpaar kunnen vormen en succesvol jongen kunnen groot brengen. En dat is toch wel verrassend aangezien er in het algemeen werd aangenomen dat raven geslachtrijp zijn vanaf hun derde/vierde levensjaar.

Aantal ge(kleur) ringde raven 2008-2022	aantal terug meldingen 2008-2022	aantal terug meldingen met kleurring (vanaf 2013)	aantal 'unieke' terugmeldingen met kleurring	% 'unieke' terugmeldingen met kleurring	% 'unieke' terugmeldingen op totaal aantal kleurringen
645 wv 522 kleurring	377	371 71%	164	44%	31%

In 2022 zijn er 72 raven gekleurringd. In 2021 waren er dat 96; een afname dus van aangebrachte kleurringen in 2022 van 25% tov 2021. Dat heeft er mee te maken dat, ondanks meer gevolgde nesten, er in 2022 minder succesvolle nesten waren (66) dan in 2021 (71) maar ook het aantal jongen per nest aanzienlijk lager was in 2022 i.v.m. 2021 (185 resp 212) en dus het gem. aantal jongen per nest (2,8 resp. 3,0).

De stormen eind februari en begin april zijn hier zeker mede debet aan.

